

**НОЖИН КІОШТАН МУНИЦИПАЛЬНИ БЮДЖЕТНИ УРХАЛЛИН
ЙУКЪАРДЕШАРАН ХЪУКМАТ**

«ГІалитІара Ильясова И.И. цІарах йолу йукъера ишкол»

Йийцаре йина: М.хьалхара заседанин кхеташонехь. _____Ильясова Р.Б. Протокол № _ _____2023_шо	Барт бина: Ножин кІоштан ГІалитІера йукъера йолчу дешаран декъехула директоран гІоьнча _____М.С. Сайтхаджиев _____2023шо	ЧІагІйо: Ножин кІоштан ГІалитІера йукъера йолчу ишколан куьйгалхо. _____ С.В. Элисханов 2023 шо
--	--	---

Нохчийн меттан белхан программа

ТІегІа: коьрта йукъара дешар

(10-11-гІий классаш)

Хьехархо: Лакаева М.Б.

2023-2024 дешаран шо.

КХЕТОРАН КЕХАТ

Программа хЮттийна нохчийн меттан хъехархочунна ишколан дешаран хИнцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехъажийна йолу дешаран предметан белхан программа хЮттош, методически гЮ-накъосталла даран Iалашонца.

Белхан программо хъехархочун таро хуьлуйтур йу:

1) нохчийн мотт хъехаран процесехь коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Iаморан личностни, метапредметни, предметни жамIашка кхачош долу хИнцалера некъаш кхочушдан; (кхин дIа – ФПДС КЙД);

2) билгал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

Личностни а, метапредметни а жамIаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хъехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллех, суртхЮтторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тIекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тIекаренан а, оила йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахь уьйр латгайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гIирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Iамор тIехъажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, иэс, суртхЮттор, ша кхочушден дешаран гIуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Iаморан чулацам иштта тIехъажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан маххадоран, цунах ойлайаран, шен Iалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехь дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гIуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Цаьрца догIуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Iаморан метапредметни, предметни жамIийн ларамехь, Iаморан чулацамехь (дакъош: «Мотт а, къамел а», «Текст», «Меттан функционални тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал араьхарчу гIуллакхдарехь: экскурсеш, тематикин меропрятеш, конкурсаш, и. д.кх.

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

Коьртачу йукъарчу дешаран программашца нохчийн мотт Iаморан Iалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгIа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тIекаренан гIирсе а санна кхетаме йукъаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гIирс, йукъараллин уйр кхолларан гIирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дIахIоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гIирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, къамелан оздангалла а практикехъ карайерзор; жигара пайдаоьцучу а, нуьцкъаллин а дешнийн хьал тодар а, шен къамелехъ тайп-тайпанчу грамматически гIирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кхачаме йалор, шен къамел кхачаме далоран лаам кхиор;

къамелан гIуллакх, адамашна йукъарчу куьцан а, куьцан доцучу а Iекаренан хьелашкахъ гонахарчу нахаца эвсара йукъаметтигаш латтош долу коммуникативни карадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гIирс санна караберзор; ойланан гIуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Iаморехъ дустаран, анализан, синтезан, жамIдаран, тайпанашка дIасадекъаран, билгала йолу бакъонаш дIахIитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функционални говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оьшу хаам схьакъасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехъ йолчу текстийн чулацам тидаран, царех кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маьIнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некъаш а карадерзор; текстах, цуьнан гIуллакхах, йукъарчу маьIнех, маьIнин дIахIоттамах, авторан коммуникативни Iалашонах, меттан гIирсийн гIуллакхах кхетаран кепаш карайерзор.

ДЕШАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахъ долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина 67 сахьт:

10 классехъ – 34 сахьт (кIиранахъ – 1 сахьт), 11 классехъ – 33 сахьт (кIиранахъ – 1 сахьт).

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

10 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт. Мотт – адамийн уйран а, кхиаран а, къийсаман а гIирс меттан мехаллех а, йукъараллин дахарехъ цо дIалоцучу меттигах а кхеташ хилар

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Къамелдарехъ аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкциийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а аьзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дуйхъ-дуйхьал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана могIанера вукху могIане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, аьзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар.

Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а

Морфема меттан жима а, маъИне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхъанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе.

Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формакхолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.

Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьабжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхъанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.

Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар.

Лексикологи. Фразеологи

Дош – меттан цхъа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маъИна. Къоман обздангаллин маъИнин дакъа шайца долу дешнаш. ЦхъанамаъИнин а, дукхамаяИнийн а дешнаш, дешан нийса а, тIедеана а маъИна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Нохчийн меттан лексика, шен схьайаларе хьабжжина (билгала нохчийн а, тIеэцна а), жигара а, кIезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).

Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан.

Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маъИна а. Аларш, дустарш, кицанаш.

Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш.

Дахаран хьелашкахь тIекареш дIакхехьарна оьшучу барамехь лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТIекаре йаран хьоле а, Iалашоне а хьабжжина, къамелехь шайн маъИнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маъИнаш къасторхьама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхъабнакхетарш харжархьама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

Морфологи

Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маъИна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гIуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маъИна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маъИна, кепаш, пайдаэцар. ГIуллакхан къамелан дакъош. Церан маъИна, морфологически билгалонаш, синтаксически гIуллакх. ГIуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маъИна, хIоттам, синтаксически гIуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а

. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетарШайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догIуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар

11 КЛАСС

Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел.

Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхъабнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхъабнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар). Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маъИна а. Аларан Iалашоне а, эшаре а хьабжжана, предложенийн

тайпанаш. Предложени кечйеш болу гIирсаш: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн кьепе. Предложеннин грамматически бух

Цхьалхе а, чолхе а предложенеш. Цхьалхе предложени. Предложеннин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан хилар а. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а, цхьаныхIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. ЦхьаныхIоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тIедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкторца а йолу предложенеш.

Чолхе предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш йоцу а, чолхе-цхьаьнакхетта а, чолхе-кара а. Чолхе-цхьаьнакхетта предложени: дIахIоттам, тайпанаш, вовшех йозаран гIирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Чолхе-кара предложенеш: дIахIоттам, тайпанаш. Чолхе-карачу предложенехь коьртачу а, тIетухучу а предложенийн уьйран гIирс. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш

Хуттургаш йоцу чолхе предложени, дIахIоттам. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Нехан кьамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложенийн а, текстан дакъойн а уьйрийн гIирсаш а, кепаш а.

Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйран кеп къастор, предложенин грамматически бух билгалбар. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалдар. Предложени синтаксически къастор. Чолхе-кара предложенеш цхьалхечу а, цхьалхенаш чолхечу а предложенешка йерзор. Текст а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларйар

Ма-дарра а, лач а кьамел. Ма-дарра кьамел лач кьамеле дерзор. Ма-дарра кьамелехь сацаран хьаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хьаьркаш а.

Пунктуа̀ци. Орфографи.

Пунктуа̀ци нийсайаздаран бакъонийн кьепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложеннин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра кьамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш.

Пунктуа̀ционни хааршца йоьзна само кхиор. Йозанехь пунктуа̀ционни коьрта норманаш ларйар. Дош орфографически къастор. Пунктуа̀ционни къастор. Орфографически а, пунктуа̀ционни а хьесапаш кхочушдеш орфографически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.

Орфографи дешнаш а, церан кепаш нийсайазйаран бакъонийн система санна. Орфограммех кхетам. Орамехь мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Ъ, Ь нийсайазйар. Дешнаш цхьаьна а, кьаьстина а, дефисца а йаздар. Дош дехьадакхар. Доккха а, жима а элпаш йаздар. Нийсайазйаран дошамаш

КОЪРТАЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТIЕГIАНЕХЬ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМIАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамIашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гIуллакхийн цхьааллехь, нохчийн кьоман ламасталлин социокультурни, синьоьздангаллин мехаллашца, йукъараллехь тIеэцначу низаман бакъонашца, норманашца догIуш а долуш, цул сов, жамIаша ша-шен довзарехь, ша-шен кхетош-кхиорехь, ша-шен кхиорехь адаман чобхьара

хъелаш кхолларехь аьтто а бо.

Кобртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамIаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепен буха тIехь а, кхетош-кхиоран гIуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдарехь а гIуллакхдаран зеделларг совдакхар, цу йукъахь кху декъахь:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тIеэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хъашташ ларар; доьзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкахь гайтинчу хъелашца дустарехь дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тIецаэцар; адаман дахарехь тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гIуллакхах кхетар; коьртачу бакъонех, маршонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тIехь кхийнчу поликультурни йукъараллехь адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхьаьна тайп-тайпана гIуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовшех кхета, вовшашна гIо дан гIертар; ишколан шайн урхаллехь жигара дакъалацар; гуманитарни гIуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Патриотически кхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гIуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубакхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Илманца, исбаьхьаллица, тIеман хьуьнаршца, халкъан кьинхьегаман кхиамашца, (цу йукъахь исбаьхьаллин произведенешкахь гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Iаламан а тIаьхьало, хIолламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синьобздангаллин кхетош-кхиоран:

гIиллакх-обздангалла къасточу хъелашкахь обздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта обздангаллин, бакъонийн норманашка хьаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хIуманан хин йолчу тIаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца догIу гIуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца догIу гIуллакхаш жигара тIецаэцар; шен а, йукъараллин а меттиган хъелашкахь адаман маршо а, жобпалла а.

Эстетически кхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллех кхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин тIеIаткъамах кхетар; зIенан а, ша-шен гайтаран а гIирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтаре гIертар.

Физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, дахаран

мехаллех кхетар; шен могошаллина жобпаллехь хилар а, дахаран могошчу кепана тЕхьяжам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакьонаш ларйар, дІанисийна дешаран а, садаІаран а раж; диллина физически жигаралла); тІаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синІаткъаман а, могошаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тЕцаэцар; кхерамзаллин бакьонаш ларйар, цу йукьахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукьараллин, хааман, Іаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукьахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дІа йолу Іалашонаш хІиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а тЕэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гІирсех нийса пайдаэцар, цу йукьахь нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкарчу масалшна тЕ а тевжаш; рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гІалат дала бакьо хилар къобалдар.

Къинхьегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукьараллин а хьяжаман практикин хьесапаш (добзалан, ишколан, гІалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца тЕхьяжам хилар, цу тайпана гІуллакх дІадолю, план хІотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана къинхьегам а практикехь Іамо дог дар, цу йукьахь Іамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тЕхь а; къинхьегаме а, къинхьегаман жамІашка а ларам хилар; шен а, йукьараллин а хьашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хьесапийн шен траектори дІахІоттор; хиндолчух долу шен хьесапаш схьадийца хаар.

Экологин кхетош-кхиоран:

гонахарчу декъехь хьесапаш кхочушдархьама йукьараллин а, Іаламан а Илманийн декъехь долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хІоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тІаьхьалонан мах хадор; экологин проблемех лаьцна шена хетарг хьекъале а, нийса а схьаала хаар;

экологин культурин тЕгІа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тЕцаэцар, цу йукьахь экологин проблемаш ойьу литературин прозведенеш йовзарца кхиьнарш а; Іаламна, йукьараллина, технологина йукьахь долчу хьелашкахь гражданина а, хьаштхочо а санна айхьа дан дезачух кхетар; экологин хьяжаман практикин гІуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Илманан довзаран мехаллин:

адаман а, Іаламан а, йукьараллин а кхиаран коьртачу низамех, адаман Іаламан а, йукьараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Илманан кхетамийн вайн заманан къепаца гІуллакхдарехь кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гІирс санна карайерзор; ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гІуллакхдаран коьрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тЕхьяжам а, шен а, йукьарчу а хьоле кхачаран некъаш кхачаме дало гІертар а.

Дешархо йукьараллин а, Іаламан а гуонан хийцалучу хьолех воларан:

йукьараллин зеделларг, коьрта йукьараллин гІуллакхаш, йукьараллехь

леларан бакьонаш, норманаш, йукьарлонашкахь а, тобанашкахь а йукьараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин гуллакхдарца, ткъа иштта добзал а, кхечу культурин гуонера нахаца йукьараллин зIе хиларан гурашкахь вовшахтоьхна тобанаш а йукъа а лоцуш; билггал доцчу хьелашкахь зIе хиларан хьашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тIеэца кийча хилар; практически гуллакхдарца шена хууш долчун тIегIа лакхадаккхарехь билггал доцчу хьелашкахь даран хьашт хилар, цу йукъахь кхечу нахах Iама хаар а, цхьаьна гуллакхдарехь кхечарна зеделлачух девза гуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тIеэца хаар а; объектх, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахь хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран, васташ цхьаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а; шен хаарш кьен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап хIоттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехь шена хетачух пайдаэца хаар, экономикаин, йукьараллин, Iаламан вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Iаткъам бар, Iалашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий тIаьхьалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехь, къамел дарехь, дахарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, Iаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан тIаьхьалонийн мах хадо; Iаткъамечу хьолан мах хадо, тIеэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, тIаьхьалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хIоьттинчу хьолехь диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, гуллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

1. Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор

Кьорта маьIнин дараш:

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка дIасадекъаран ладаме билгало, жамIдарна а, дустарна а бахьанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хьаьжжина, меттан дакъош тайпанашка дIасадекъа;

низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадогIург а къасточу факташкахь, хаамашкахь, тидамашкахь гучудаккха; низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадогIург а гучудаккхаран критереш йала;

хIоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Iаморехь бахьанин-тIаьхьалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогIу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамIаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу дакъошца болх барехь дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен лаамехь харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, гIолехь вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

Кьорта лехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Iаморехь хааран лехаман гIирсах санна;

хьолан бакь долчун а, лууш долчун а йукъара цхьаьнацадогIург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лосьуш дерг а шен лаамехь дIахIотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакь хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тIечIагIйан;

дарийн алгоритм хIотто, дешаран хьесап кхочушдарехь цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахъанин-тӀаьхъалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дӀахӀитторехъ ша хӀоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехъ схьаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хьаьжжина, жамӀаш ша кепе дало; схьаэцна жамӀаш бакъхиларан мах хадоран гӀирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дӀа хила тарлуш долу кхиар а, тера догӀучу хьелашкахъ церан тӀаьхалонаш а билгалйаха, ткьа иштта керлачу хьелашкахъ а, контексташкахъ а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хьесапе а, йалийнчу критерешка а хьаьжжина, хаамаш лахарехъ а, схьакъасторехъ а тайп-тайпанчу кепех, гӀирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахъ, таблицашкахъ, схемашкахъ белла хаам схьакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамӀ дан;

чулацамехъ болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хьаьжжина, текстан мах хадорхьама а, дешаран хьесапаш кхочушдаран Ӏалашонца оьшучу хаамах кхетархьама а ладогӀаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хӀиттийнчу Ӏалашонашка хьаьжжина, цхьана йа масех хьостанера хаамаш схьаэцархьама, жамӀдархьама, къепе балорхьама маьӀнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догӀу тӀечӀагӀдарш каро (цхьа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гӀолехъ кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схьахаржа а, кхочушден хьесапаш, коммуникативни хӀоттаме хьаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикаца, церан вовших йозуш хиларца гайта а;

хьехархочо йеллачу йа ша хӀоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахъ латто а.

2. Дешаран универсальни коммуникативни дараш карадерзор

ТӀекаре:

тӀекаренан хьелашка, Ӏалашонашка хьаьжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта; диалогашкахъ а, дискуссешкахъ а, барта монологически къамелехъ а, йозанан тексташкахъ а ша (шена хетарг) гайта;

тӀекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гӀирсаш бовза, йукъараллин хьаьркийн маьӀнех кхета;

къовсаме хьелаш кхолладаран бахъанаш довза, къовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахъ долчух кхета, къамелхочуьнца лараме хила, хьайн дуьхьалонаш оьздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси дӀайахьарехъ йийцаре йиллинчу темица догӀу хаттарш дала а, хьесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тӀекаренна тӀетарна а тӀехьажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхьалхӀотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически экспериментан, талларан, проектан жамӀаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Ӏалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, къамел даран

барам ша харжа, цуьнга хъаьжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хИитто.

Цхъаьна гIуллакхдар:

билггал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гIолехь хиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна Iалашо кхочушйарехь вовшашца зIе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхъаьна гIуллакхдаран Iалашо йуьхьарлаца, цу Iалашоне кхача цхъаьна дараш хИитто: гIуллакх дIасадекъа, барт бан, цхъаьна бечу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамI дан, куйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, муьтIахь хила кийча хилар гучудаьккха;

цхъаьна бен болх вовшахтохаран план хIотто, шен гIуллакх къасто (вовшашца зIе хиларан массо а декъашхочунна бакъахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декъашхошна йукъахь хьесапаш дIасадекъа, белхан тобанийн кепашкахь дакъалаца (дийцаре диллар, вовшех дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакъа кхочушдан, оцу декъехь лакхарчу жамIашка кхача, тобанан кхечу декъашхойн дарашца шен дарийн уьйр хилийта;

йукъарчу балха тIехь ша дакъалацаран эьсараллин мах хадо вовшашца зIе хиларан декъашхоша шаьш хИиттийнчу критерешца; жамIаш йуьхьанцарчу хьесапца а, тобанан хIора декъашхочун цу жамIашка кхачоран гIуллакхца а дуста, жопаллин гуо дIасабекъа а, тобанна хьалха отчет йала кийча хила а.

3. Дешаран универсальни регулятивни дараш карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некъаш довза (ша цхъамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа) ша хIотто, болчу гIирсашка а, шен таронашка а хъаьжжина, дешаран хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йелла вариантш тIечIагIйан;

дарийн план ша хIотто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукъадало; шена хетарг къасто а, шен сацамах жопалла тIеэца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан (цу йукъахь къамелан а), ша-шен догдаийтаран, рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гIуллакхдаран жамIашка кхачаран (цакхачаран) бахъанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахъанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах хадо, тIекаренан Iалашонашка а, хьелашка а хъаьжжина, шен къамел нисдан а; тIекаренан Iалашонан а, хьелийн а жамI цхъаьнадаран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тIехь урхалла даран хьуьнар кхио;

синхаамаш хиларан бахъанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахъанех а кхета, къамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тIеэцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиберг а гIалатвала бакъо йолуш хиларх кхета;

ша а, кхиберш а, йемал ца беш, тIеэцар; цIеначу дагара хила;

гонахарчу дерригенна а Іуналла дан йиш цахиларх кхета.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

10 КЛАСС

Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш

Нохчийн мотт – иза нохчийн къоман а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан а мотт а, къоман историн, культурин бух а бу. Цуьнца доьзна ду къоман кхиар а.

Ненан меттан метапредметни декхарша билгалбоккху берана, цо шкоলেখь доьшучу хенахь, иза личность санна, кхиорехь массо тайпана а, йукъарчу амалехь а бен тІеІаткъам. Мотт дешархочун ойла, кхетам, суртхІотторан, кхоллараллин хьуьнарш кхиоран; личность санна, ша-шен вовзийтаран, ша-шена керла хаарш карадерзоран хьуьнарш кхиоран а бух бу, дешаран гІуллакх а цхьаьна вовшахтохар йукъа а лоцуш. Ненан мотт къоман культурин, литературин, синьобздангаллин мехаллашка а, адаман обздангаллин, историн зеделлачуьнга а кхачоран гІирс а, дахарехь дІалоцу меттиг къасторан некъ а бу. Нохчийн мотт караберзоро таро лур йу дешархошна вовшащца йукъаметтигаш дІакхехьа, боккхачу кхиамца кхидолу меттанаш а, дешаран предметаш а Іаморехь онда гІорттор хилла дІахІотта а, хийцалучу хІокху дахарехь шен меттиг каро а.

ХІума довзаран гІирс ша хиларе терра, матто ойла кхиайарна а, интеллектуальни а, кхоллараллин хьуьнарш кхиорна а, шаьш кхочушдечу дешаран гІуллакхийн шардарш карадерзорна а, шен хаарш лакхадахарна а, ша-шен вовзийтарна а тІехь аьтто бо.

Шен къоман обздангалла а, литература а, синьобздангаллин мехаллаш а, дуьненан Іилма а, культура а йовзарехь мехала гІирс а бу нохчийн мотт.

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХІинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Къамелдарехь аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а аьзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хІоттам дуьхь-дуьхьал хІоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана моґанера вукху моґане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, аьзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар.

Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а.

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схьадевлла а, схьадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто. Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зІенаш къасто. Дешхьалхенан а, суффиксан а гІоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан. Чолхе дацдина дешнаш нийса дІаала а, царах нийса пайдаэца а.

Лексикологи. Фразеологи

Дош – меттан цхьа дакъа санна. Дешан лексически а, грамматически а маьІна довза. Къоман обздангаллин маьІнин дакъа шайца долу дешнаш схьакъасто. ЦхьанамаьІнин а,

дукхамаЫнийн а дешнаш, дешан нийса а, тЕдеана а маЫнаш къасто. Синонимаш, антонимаш, омонимаш къасто.

Нохчийн меттан лексика, шен схьайаларе хьаьжжина (билгала нохчийн а, тЕэцна а), жигара а, кЕзиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).

Лексикин стилистически дакъош довза: книжни, йукъара, къамелан.

Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маЫна а хаа. Аларш, дустарш, кицанаш довза.

Нохчийн меттан дошамаш йовза. Шинаметтан дошамах пайда эца.

Дахаран хьелашкахь тЕкареш дАакхехьарна оьшучу барамехь лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТЕкаре йаран хьоле а, лалашоне а хьаьжжина, къамелехь шайн маЫнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маЫнаш къасторхьама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхьаьнакхетарш харжархьама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

Морфологи

Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маЫна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гУллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маЫна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маЫна, кепаш, пайдаэцар. Гуллакхан къамелан дакъош. Церан маЫна, морфологически билгалонаш, синтаксически гУллакх. Гуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маЫна, хЮттам, синтаксически гУллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а.

Шайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догУш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар.

Морфема меттан жима а, маЫне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхьанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе.

Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формаххолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зЕ а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.

Нохчийн дешан хЮттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гУллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьаьжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зЕнаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.

Дешан хЮттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар.

11 КЛАСС

Синтаксис, пунктуаци, цхьалхе предложенеш.

Синтаксис – грамматикин дакъа хилар билгалдаккхар. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дАхЮттам а, тайпанаш а довзар. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тЕтовжар) хууш хилар. Предложени, цуьнан дАхЮттам а, грамматически маЫна а къасто хаар. Аларан лалашоне а, эшаре а хьаьжжана, предложенийн тайпанашка йекъа хаар. Предложени кечйеш болу гИрсаш: эшарх (интонаци), логически тохарх, дешнийн къепех пайда эца хаар. Предложенин грамматически бух билгалбаккха хаар.

Цхьалхе а, чолхе а предложенеш вовшах къастор. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан билгалонаш йовзар. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а, цхьанахIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а хилар хаар. ЦхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш довзар. Чолхейаьлла предложени чолхечу предложених къасто хаар. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тIедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш вовшахкъасто хаар.

Чолхечу предложенин дакъошна йукъа синтаксически уьйр тосу коьрта гIирсаш гучубаха.

Тайп-тайпанчу уьйрашца йолу чолхе предложенеш, хуттургаш йоцу а, хуттургаш йолу а (чолхе-цхьаьнакхетта, чолхе-кара) предложенеш йовза.

Къамелехь чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенех пайдаэцаран башхаллех кхета.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени хIотторан коьртачу норманех кхета.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени а, цхьанатайпанчу меженашца йолу цхьалхе предложени а грамматически тера йогIуш хиларх кхета; къамелехь йогIуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманех пайдаэца.

Чолхе-кара предложенеш а, шакъаьстинчу меженашца йолу цхьалхе предложенеш а грамматически тера йогIуш хиларх кхета; къамелехь йогIуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-карачу предложенех цхьалхе предложенеш йан а, цхьалхечу предложенех чолхе предложенеш йан а, маьIна а ца хуьйцуш.

Чолхе-кара предложени хIотторан коьртачу норманех а, къамелехь чолхе-карачу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Чолхе-карачу предложенешна синтаксически а, пунктуационни а анализ йан.

Чолхе-кара предложенеш хIитторан а, цу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан а норманех пайдаэца.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенийн тайпанаш къасто. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех къамелехь нийса пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхе предложени хIотторан коьртачу грамматически норманех а, къамелехь хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

Пунктуаци. Орфографи.

Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна йовзар. Пунктограммех кхетам балар хаар. Предложенин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш хIитто хаар.

Пунктуационни хааршца йобзна само кхиор. Йозанехь пунктуационни коьрта норманаш ларйар. Дош орфорграфически къастор. Пунктуационни къастор. Орфографически а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфографически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

10 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхолларал лин белхаш	
	Дакъа 1. Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш				
1.1	Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт. Мотт – адамийн уйран а, кхиаран а, кбийсаман а гIирс	1	0	0	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru.
1.2	Меттан мехаллех а, йукъараллин дахарехь цо дIалоцучу меттигах а кхеташ хилар	1	1	0	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru.
Дерриг:		2	1	0	
	Дакъа 2. Фонетика. Графика. Орфоэпи				
2.1	Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхъайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а абзнаш. Къамелдарехь абзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана абзнаш. Деа а, доца а мукъа абзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн	2	0	0	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru.

	меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш				
2.2	Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а абзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам духъ-духъал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхъана моГанера вукху моГане сехъадакхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, абзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар	1	1	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		3	1	0	
	Дакъа 3. Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а				
3.1	Морфема меттан жима а, мабIне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхъанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхъалхе. Схъадовлаза а, схъадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формакхолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.	1	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
3.2	Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехъ морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хъабжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхъанаораман дешнаш харжар, къамелехъ царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехъ дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хъесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар. Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар	1	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		2	0	0	
	Дакъа 4. Лексикологи. Фразеологи				

4.1	<p>Дош – меттан цхъа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маъІна. Къоман оздангаллин маъІнин дакъа шайца долу дешнаш. ЦхъанамаъІнин а, дукхамаъІнийн а дешнаш, дешан нийса а, тІедеана а маъІна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.</p> <p>Нохчийн меттан лексика, шен схъайаларе хъаьжжина (билггала нохчийн а, тІеэцна а), жигара а, кІезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).</p> <p>Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан.</p> <p>Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маъІна а. Аларш, дустарш, кицанаш.</p> <p>Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш</p>	6	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru/
4.2	<p>Дахаран хъелашкахъ тІекареш дІакхехъарна оьшучу барамехъ лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТІекаре йаран хъоле а, Іалашоне а хъаьжжина, къамелехъ шайн маъІнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маъІнаш къасторхъама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхъаьнакхетарш харжархъама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор</p>	2	0	1	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru/
Дерриг:		8	0	1	
	Дакъа 5. Морфологи				
5.1	<p>Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маъІна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гІуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маъІна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маъІна, кепаш, пайдаэцар. ГІуллакхан къамелан дакъош. Церан маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх. ГІуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маъІна, хІоттам, синтаксически гІуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а</p>	11	0	1	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru/
5.2	<p>Шайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца</p>	2	1	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/

	догтуш тайп-тайпанчу кѣмелан дакѣойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн кѣмелан дакѣойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар				www. urok95/ru.
Дерриг:		13	1	1	
	Дакъа 6. Iамийнарг карладаккхар				
6.1	Iамийнарг карладаккхар	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
Дерриг:		1	0	0	
	Дакъа 7. ЖамIдаран таллар				
7.1	Сочинени	1			
7.2	Изложени	1			
7.3	Талламан белхаш	3			
Дерриг:		5			
Программин сахътийн барам		34			

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

11 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Таллама н белхаш	Кхоллара ллин белхаш	
	Дакъа 1. Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел				
1.1	1. Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар). Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маьIна а. Аларан Iалашоне а, эшаре а хьаьжжана, предложенийн тайпанаш. Предложени кечйеш болу гIирсаш: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн къепе. Предложенин грамматически бух	5	1	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru.
1.2	Цхьалхе а, чолхе а предложенеш. Цхьалхе предложени. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан хилар а. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а, цхьанахIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. ЦхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тIедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш.	5	0	1	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru.
1.3	Чолхе предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш йоцу а, чолхе-	5	1	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

	цхъаьнакхетта а, чолхе-кара а. Чолхе-цхъаьнакхетта предложени: дIахIоттам, тайпанаш, вовшех йозаран гIирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхъаьнакхеттачу предложешкара цхъалхечу предложенийн маьIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш. Чолхе-кара предложенеш: дIахIоттам, тайпанаш. Чолхе-карачу предложенехь коьртачу а, тIетухучу а предложенийн уьйран гIирс. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш				www. urok95/ru.
1.4	Хуттургаш йоцу чолхе предложени, дIахIоттам. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложешкара цхъалхечу предложенийн маьIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш. Нехан къамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложениян а, текстан дакъойн а уьйрийн гIирсаш а, кепаш а. Дешнийн цхъаьнакхетарехь дешнийн уьйран кеп къастор, предложенин грамматически бух билгалбар. Цхъалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалдар. Предложениян синтаксически къастор. Чолхе-кара предложенеш цхъалхечу а, цхъалхенаш чолхечу а предложешка йерзор. Текст а, дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларйар	5	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
1.5	Ма-дарра а, лач а къамел. Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор. Ма-дарра къамелехь сацаран хъаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хъаьркаш а	2	0	1	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
Дерриг:		22	2	2	
Дакъа 2. Пунктуаци. Орфографи.					
2.1.	Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложениян чаккхенгахь, цхъалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хъаьркаш. Пунктуационни хааршца йоьзна само кхиор. Йозанехь пунктуационни коьрта норманаш ларйар. Дош орфорграфически къастор. Пунктуационни къастор. Орфографически а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфографически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.	3	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.

2.2	Орфографи дешнаш а, церап кепаш нийсайзайаран бакъонийн система санна. Орфограммех кхетам. Орамехь мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Ъ, Ь нийсайазйар. Дешнаш цхъаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар. Дош дехъадаккхар. Доккха а, жима а элпаш йаздар. Нийсайазйаран дошамаш	2	1	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		5	1	0	
	Дакъа 3. Гамийнарп карладаккхар				
3.1.	Гамийнарп карладаккхар	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		1	0	0	
	Дакъа 4. ЖамГдаран таллар				
4.1	Сочинени	1			
4.2	Изложени	1			
4.3	Талламан белхаш	3			
Дерриг:		5			
Программин сахътийн барам		33			

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

10 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талла- ман белхаш	Кхолла- раллин белхаш		
	Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш. (2 с.+ 1 с.)					
1	Мотт, цуьнан коьрта билгалонаш, маъйна. Нохчийн мотт, цуьнан маъйна	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
2	Нохчийн мотт а, цуьнан исбаьхьалла	1	0	0		www. urok95/ru.
3	Талламан болх. Хийист	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
	Лексикологи. Фразеологи (8 с. + 1 с.)					
4	Нохчийн меттан дешнийн хазна	1	0	0		www. urok95/ru.
5	Синонимаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
6	Омонимаш. Антонимаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
7	Архаизмаш, историзмаш, неологизмаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
8	Нохчийн меттан а, тӀеэцна а дешнаш	1	0	0		www. urok95/ru.
9	Литературин меттан лексикин тайпанаш. Литературин мотт а, диалекташ а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
10	Изложени « Абубешар »	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
11	Нохчийн меттан паргӀат а, чӀагӀделла а дешнийн цхьаьнакхетарш (фразеологизмаш)	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
12	Нохчийн меттан дошамаш. Дешнийн маъйна	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

	Фонетика. Графика. Орфоэпи (3 с. + 1 с.)					
13	Мукъа элпаш а, мукъа абзнаш а	1	0	0		www. urok95/ru.
14	Талламан болх «Борз»	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
15	Доца шеконан мукъа абзнаш (а, у, и)	1	0	0		www. urok95/ru.
16	Нийсааларан бакъонаш (Орфоэпин бакъонаш). Интонацех хаамаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
	Дешнийн латгам а, дешнийн кхолладар а (2 с.)					
17	Дешан латгам (дешан хЮтгам)	1	0	0		www. urok95/ru.
18	Нохчийн маттахь дошкхолларх а, дешнийн форманех а кхетам	1	0	0		www. urok95/ru.
	Морфологи (13 с. + 2 с.)					
19	Цердош. Цердешнийн классаш, легарш, церан нийсайаздар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
20	Чолхечу а, цхъана дешдекъах лаьтгачу а цердешнийн нийсайаздар	1	0	0		www. desharkho.ru
21	Билгалдешнийн легарш, церан нийсайаздар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
22	Терахъдешнийн кхолладар, легар, нийсайаздар	1	0	0		www. desharkho.ru
23	Изложени «Ирча буйса»	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
24	Церметдешнийн легар, нийсайаздар	1	0	0		www. desharkho.ru
25	Хандош. Хандешнийн хенийн чаккхенаш нийсайазйар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
26	Хандешан спряженеш, церан нийсайазйар. Нийса йоцу спряжени	1	0	0		www. urok95/ru.
27	Куцдош, цуьнан тайпанаш, нийсайазйар	1	0	0		www. urok95/ru.
28	ДештIабхье, цуьнан нийсайазйар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
29	Хуттургаш, церан тайпанаш, нийсайазйар	1	0	0		www. urok95/ru.

30	Дахьгалгаш, цэран тайпанаш, нийсайаздар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
31	Айдардешнаш, цэран тайпанаш нийсайаздар	1	0	0		www. urok95/ru.
32	Талламан болх « Алам »	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
33	Нохчийн а, оьрсийн а метганийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
	Амийнарг карладаккхар (1 с.)					
34	Дешаран шарахь биначу белхан жамдар	1	0	0		www. urok95/ru.
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		34	3	2		

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

11 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талла- ман белхаш	Кхолла- раллин белхаш		
	Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел (22 с. + 4 с.)					
1	Дийцаран, хаттаран, айдаран, Тедожоран предложенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
2	Предложенехь дешнийн уьйр. Подлежащииный, сказуеминий йуккъехь тире	1	0	0		www. desharkho.ru
3	Талламан болх . « Микин дахар »	1	1	0		www. desharkho.ru
4	Цхьалхечу предложенийн кепаш	1	0	0		www. desharkho.ru
5	Предложенин цхьанатайпана	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

	меженаш					
6	Цхъанатайпана а, цхъанатайпана боцу а къастамаш	1	0	0		www.urok95.ru .
7	Предложенин шакъаьстина меженаш. Шакъаьстина йуххедиллар, цуьнан нийсайаздар	1	0	0		www.urok95.ru .
8	Изложени « Бабин беркате тIорказ »	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
9	Латтаман дурс, цуьнан нийсайаздар	1	0	0		www.urok95.ru .
10	Йукъадало дешнаш, предложенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
11	Тедерзар, цуьнан нийсайаздар. Дешнаш-предложенеш хIаь, хIан-хIа	1	0	0		www.urok95.ru .
12	Чолхе-цхъаьнакхетта предложени а, цуьнгахь хуттургаш а, сацаран хъаьркаш а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
13	Талламан болх « Борз »	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
14	Чолхе-карарчу предложенех кхетам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
15	Чолхе-карарчу предложенехь карара хуттургаш а, хуттурган дешнаш а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
16	Тетухучу предложенийн грамматически билгалонаш. Тетухучу предлженийн кепаш, церан схемаш	1	0	0		www.urok95.ru .
17	Тетуху предложени, цуьнан карчамаш	1	0	0		www.urok95.ru .
18	Чолхе-цхъаьнакхетта предложени а, цуьнгахь хуттургаш а, сацаран хъаьркаш а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
19	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь цIоьмалг, цIоьмалгаца тIадам	1	0	0		www.urok95.ru .
20	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь шитIадам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
21	Хуттургаш йоцчу чолхечу	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

	предложенешкахь тире					
22	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь цЮьмалг, цЮьмалгаца тІадам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
23	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь шитІадам	1	0	0		www. desharkho.ru
24	Ма-дарра а, лач а къамел. Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
25	Ма-даррачу къамелехь сацаран хъаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хъаьркаш а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26	Изложени «Дохко йала нана»	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
	Пунктуа̀ци. Орфографи (7 с. + 1 с.)					
27	Йозанехь сацаран хъаьркаш хІитторан бакьонаш. <i>ТІадам, хаттаран хъаьрк, айдаран хъаьрк</i>	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
28	Йозанехь сацаран хъаьркаш хІитторан бакьонаш. <i>ДукхатІадамаш, цЮьмалг, цЮьмалгаца тІадам</i>	1	0	0		www. desharkho.ru
29	Йозанехь сацаран хъаьркаш хІитторан бакьонаш. <i>ШитІадам, тире, къовлари, маьІалгаиш</i>	1	0	0		www. desharkho.ru
30	Нохчийн орфографих боцца хаамаш. Доккха элп йаздаран бакьонаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
31	Талламан болх «Бохам»	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
32	Орамехь мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Дешнаш цхъаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар	1	0	0		www. urok95/ru.
	Іамийна̀рг карладаккхар (1 с.)					
33	Іамийна̀рг карладаккхар. Дешаран шарахь биначу белхан жамІдар	1	0	0		www. urok95/ru.
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		33	3	2		

--	--	--	--	--	--